

„*velünk együtt helyes véleményű hittel s egyetemes egységgel*” – A római pápaság reakciói a VII. századi keleti teológiai vitákra

BESZTERCEI MÁRK

A VII. század a teológiai viták hevesége tekintetében nem maradt le a korábbi évszázadok mögött. A korszak konfliktusos kérdései azonban, amelyek főleg a krisztológia körül forogtak, nem kizárólag a keleti egyházrészeket mozgatták meg, hanem a nyugati területeken is kifejtették hatásukat, és a Keleten „vízbe dobott kavics” nyomán felverődött hullámok egészen Rómáig elhatottak. Jelen tanulmányban éppen ezért arra teszek kísérletet, hogy áttekintsem a római pápaság részvételét a VII. századi teológiai viták alakításában, illetve igyekszem felvázolni, hogy milyen eszközökkel is kívánta érvényre juttatni álláspontját Szent Péter mindenkori „örököse”.

Bevezetés I. – A VII. századi teológiai viták

A vizsgálódás előtt érdemes röviden tartani egy bevezetést, hogy megértsük az események kontextusát. Ha a keleti teológiai vitákról beszélünk, akkor a VII. század esetében két irányzatot szükséges kiemelnünk: a monoenergizmust és a monothelétizmust. Az előbbi az „egy működés” vagy „egy tevékenység”, a másik pedig az „egy akarat” tana. Mindkettő tanítás krisztológiai jellegű, éppen emiatt említettem fentebb, hogy ezen viták krisztológiai kérdések körül alakultak ki.¹ A monoenergizmus VII. századi pályafutása Szeurgiosz konstantinápolyi patriarcha munkássága nyomán tudott elindulni, ugyanis az volt Szeurgiosz célja, hogy elérjen egy kompromisszumos megegyezést – Hérakleiosz császár (ur. 610–641) támogatásával – a különféle keresztény irányzatok, azaz a khalkedóniánusok és a monofiziták (és esetleg a nesztoriánusok) között, ezzel létrehozva a hön áhított egyházi egységet. A monoenergista formula úgy tűnt, beváltja a hozzá fűzött reményeket, ugyanis az örmény és az egyiptomi monofiziták egy része, valamint a perzsiai nesztoriánus katolikosz, II. Isójahb is egységre lépett a birodalmi khalkedóniánus egyházzal. Azonban ezek az „eredmények” hamar elenyésztek, többek között a hirtelen berobbanó muszlim hódítás, valamint a kialakuló – főleg khalkedóniánus (lásd például Jeruzsálemi Szóphroniosz) – ellenállás miatt. Emellett azt sem érdemes elfelejteni – és egy megjelent tanulmányomban magam is emellett érvelek – hogy a monoenergizmusnak valószínűleg esélye sem volt elérni az egyházi egységet, így alapvetően bukásra volt ítélve a kísérlet, a fentebb említett tényezők ehhez csak még inkább hozzájárultak.² A monoenergizmust a 630-as évek közepén a monothelétizmus váltotta, amely szintén egyfajta kompromisszum kívánt lenni, komolyabb eredményeket azonban ez sem ért el,

1 A IV. században főleg a trinitológia dominált, az V. században azonban már a krisztológia került előtérbe, és ez többé-kevésbé így is maradt egészen a nagy viták időszakának VIII–IX. századi lezárultáig.

2 Lásd BESZTERCEI 2022¹.

és ugyan II. Kónsztasz császár uralkodása idején részben igyekeztek erővel is érvényre juttatni a monotheléta tanítást, végül IV. Kónsztantinosz uralkodása alatt a 680–681-es VI. egyetemes zsinat (amelyről még lesz szó részletesebben alább) eretnekségként ítélte el mind az „egy akarat”, mind az „egy működés” tanát.³ Ezzel a VII. századi teológiai viták lényegében lezárultak, a „teológiai viták” kora azonban még nem, de ez a kérdés már nem tartozik bele szorosan a témánkba.

Bevezetés II. – A római pápaság a VII. század elején

Azt sem felesleges röviden áttekinteni, hogy a következőkben tárgyalandó római pápaság milyen helyzetben volt a VII. század első felében, amikor a történet fonalát felvesszük. A VII. századba I. Gergely, azaz Nagy Szent Gergely pápa (ur. 590–604) vezette át a római szentszéket, pontifikátusa pedig kétségtelenül meghatározó volt a pápaság további történetére. Az energikus Gergely idejében a pápaság a korabeli Itália egyik valóban fontos tényezőjévé vált, köszönhetően a pápai birtokigazgatás át- vagy megszervezésének (például birtokkormányzókat [*rector patrimonii*] nevezett ki)⁴ és a szegénygondozásnak, valamint az aktív diplomáciának.⁵ Gergely utódai esetében a történetírás vajmi keveset időzött személyüknél, a pápaság történetéről szóló nagyobb összefoglalókban is éppen csak meg vannak említve, ha egyáltalán előkerülnek. Mindenesetre 604 és 625, azaz I. Gergely halála és I. Honorius (ur. 625–638) megválasztása között a pápaság élén egymást váltották a szerzetesi vonalat követő és a klérusra jobban támaszkodó pápák (például Gergely utóda, Sabinianus [ur. 604–606] inkább a klérusra támaszkodott, míg IV. Bonifác [ur. 608–615] inkább szerzetesi életmódot élt).⁶ A korszakban a konstantinápolyi udvarral többségében jó volt a viszonya a pápáknak, ahogy a longobárdokkal is.⁷ Emellett Róma püspökei folytatták missziós tevékenységüket, valamint történtek kisebb konfliktusok például a ravennai érsekkel a palliumadási jogról, de még az ekkor tartó aquileai szakadást is meg lehet említeni. Mindazonáltal a pápaságnak a VII. század első negyede egy viszonylag békés időszaknak számított.

3 A VII. századi vitákkal kapcsolatban összefoglalóan lásd MEYENDORFF 2001, 427–477.; VASÁNYI 2017, 150–169.; HOVORUN 2008, 53–91.; WINKELMANN 2001, illetve magam is igyekeztem összefoglalni az eseményeket két írásomban, lásd BESZTERCEI 2021 és BESZTERCEI 2022²

4 Ehhez részletesebben lásd MARKUS 2004, 163–177.

5 Gergely működéséhez lásd MARKUS 2004.; ANGENENDT 2008, 267–272.; MEYENDORFF 2001, 381–396.; fenntartásokkal GERGELY 1982, 50–57.

6 Ezen korszak pápáihoz összefoglalóan lásd MAXWELL-STUART 2007, 54–55.; HANGAY 1991, 61–62.; COLLINS 2009, 104–107. (utóbbi szerző a szerzetesi és a „klerikális” vonal egymással való szembenállását és gergelyi politikát ellenző vagy azt folytató elképzelések küzdelmét a korszakot illetően kétségbe vonja).

7 A pápaság bizánci császárokkal és a „Kelettel” való kapcsolatát a VII. század elejét illetően összefoglalóan feldolgozza EKONOMOU 2007, 41–78.

Honorius pápa és levelei

Mint fentebb említettem, I. Honorius 625-ben lépett a pápai trónra. Szent Péternek eme „örököse” a *Liber Pontificalis* szerint Campania vidékéről származott.⁸ A pápai működéséről annyit bizonyosan elmondhatunk, hogy a monoenergizmus és monothelétizmus körüli viták előtt a pápa már sikeresen együttműködött Hérakleiosz császárral, többek között példaként említhető az aquileai szakadás kérdése, de még arról is van tudomásunk, hogy Hérakleiosz római építkezéseket támogató Honorius idejében.⁹ Ezek alapján tehát a császári udvarral többnyire jó lehetett a viszony. Honorius és Szergiosz pátriárka viszonyáról ezzel szemben nincsenek konkrét információink az említett teológiai vitákat megelőzően. Éppen emiatt 633/634-ben tudjuk felvenni a fonalat, amikor Szergiosz patriarcha elküldte levelét Honoriusnak, melyben tájékoztatta a keleti egyházak helyzetéről, a monoenergista formulán alapuló egyházegyesülésekről, illetve Szóphroniosz monoenergizmussal kapcsolatos ellenvetéseiről is. Emellett írt az általa kiadott *Pszéphoszról (tekintélyi vélemény)*, melyben lényegében megtiltotta, de legalábbis nem tanácsolta az „egy és két működés” vagy „egy és két tevékenység” kifejezések használatát, mert úgy vélte egyes hívők esetében inkább zavart okoznak.¹⁰ Honorius pápa még 634-ben megírta válaszlevelét Szergiosz patriarchának, amelyben egyrészt dicséri az uniós politikát, másrészt viszont egyetért az „egy és két működés” elvetésében, többek között ezt írja: „*Nem kell azokat a dolgokat egyházi dogmává (δόγματα ἐκκλησιαστικὰ) alakítani, melyeket se zsinatok nem vizsgáltak meg alaposan, se magasabb egyházi hatóságok nem láttak fontosnak világosan megfogalmazni vagy eldönteni, hogy egy vagy két működést merészeljen valaki hirdetni az Úr Jézus Krisztusban, amelyeket se evangéliumi, se apostoli szövegek, sem pedig ezzel kapcsolatos zsinati határozatok (οὐδὲ εὐαγγελικὰ οὐδὲ ἀποστολικὰ γράμματα οὐδὲ συνοδικαὶ κρίσεις) nem határoztak meg a jelek szerint...*”¹¹ Nem sokkal ezen rész előtt Honorius az, aki lényegében először fogalmazza meg nyíltan a monothelétizmust, amivel még Szergiosz véleményén („*Mert lehetetlen egy és ugyanazon alanyban egyszerre kettő és ugyanazon tekintetben ellentétes akaratnak lennie*”)¹² is túllépett: „*egyetlen akaratot vallunk meg a Mi Urunk Jézus Krisztusban*”¹³ (ἐν θέλημα ὁμολογοῦμεν τοῦ κυρίου Ἰησοῦ

8 Lásd *Liber Pontificalis* 72.

9 *The Acts of the Lateran...*, 45–46.

10 A *Pszéphoszhoz* és a *Honoriusushoz* írt levélhez lásd VASSÁNYI 2017, 153–154., 157–159.

11 ACO ser. 2, II, 2, 554. (az általam idézett fordítás Vassányi Miklóssé, akinek ezúton is köszönöm, hogy rendelkezésemre bocsájtotta). A levél görög nyelven maradt fent a VI. egyetemes zsinat aktaiban, emellett van egy latin visszafordítása is, lásd WINKELMANN 2001, 79–80., illetve Hovorun 2008, 72. és *The Acts of the Lateran...*, 46-47.

12 Idézi *Sophronius of Jerusalem...*, 191. (ford. Vassányi Miklós)

13 ACO ser. 2, II, 2, 550. Ezen kijelentése későbbi időszakokban sok fejtörést okozott az egyháztörténészeknek és teológusoknak, ugyanis ezen esetben egy pápa fogalmazott meg egy olyan véleményt, amely a VI. egyetemes zsinaton eretnek tanításként lett elítélve (sőt, magát Honoriuszt is elítélték, lásd WINKELMANN 1980, 111.). Az I. vatikáni zsinat idején ez volt az egyik fő érve egyes egyháztörténészeknek a pápai tévedhetetlenség (*infallibilitas*) dogmájának elfogadásával szemben,

Χριστοῦ; ford. Vassányi Miklós). Végül azt hangsúlyozza, hogy Krisztus egyetlen alanyát és két természetét kell vallani, mert azok nem kétes tanítások: „*velünk együtt helyes véleményű hittel s egyetemes egységgel egyetlennek hirdessétek az Úr Jézus Krisztust, az élő Isten Fiát, valóságos Istent, aki két természetben hajtja végre az istenség, illetve az emberség műveit.*”¹⁴ (ford. Vassányi Miklós)

Úgy tűnik ezek alapján, hogy Honorius alapvetően egyetértett Szergiosz uniós törekvéseivel és a monothelétizmus megvallásával új lehetőségeket teremtett ezen téren az egységre vágó patriarcha számára. Nem sokkal az első levél után azonban Honorius újabb levelet küldött Szergiosznak, amelyet valószínűleg már azt követően írt meg, hogy kézhez kapta Szóphroniosz jeruzsálemi patriarcha *Zsinati levelét*.¹⁵ Ezen levélben Honorius álláspontja közelebb áll Szóphroniosz teológiai véleményéhez (melyet a jeruzsálemi patriarcha a Zsinati levélben fejtett ki) és maga a pápa úgy fogalmaz, hogy a két természetnek Krisztusban sajátos tevékenységei vannak (ez a formula egyben I. Leó pápa [ur. 440–461] 449-es *Tomusával* is egyezést mutat),¹⁶ viszont a monothelétizmusra, azaz az „egyetlen akarat” tanítására semmilyen utalás nem történik.¹⁷ Ezen a ponton azonban szükséges kiemelnünk, hogy a levél csak töredékesen maradt ránk.¹⁸ A pápa személyes véleménye sajnálatosan nem tisztázható teljesen, a helyzetet pedig nehezíti, hogy második levele ellenére Honorius követe jelen volt a 636-os ciprusi zsinaton, amelynek egyik eredménye lett a későbbi, 638-as *Ektheszisz* (amely hivatalos birodalmi állásponttá nyilvánította a monothelétizmust).¹⁹ Mivel 638-ban maga Honorius is elhalálozott, így az *Ekthesziszre* adott lehetséges reakciója alapján sem lehet eldönteni biztosan Honorius álláspontjának kérdését. Mindazonáltal a pápa tevékenysége alapján annyit megállapíthatunk, hogy alapvetően együttműködött a császári udvarral és igyekezett közösen munkálkodni az egyház egysége érdekében Szergiosszal.²⁰

Honorius utódai – Severinus és IV. János

Honorius két rövid életű pápa követte, Severinus (ur. 640. május – 640. augusztus) és IV. János (ur. 640–642).²¹ Az előbbiről annyi bizonyos, hogy az *Ektheszisz*t nem fogadta el,²² néhány hónapos uralkodása azonban nem adott neki lehetőséget a komolyabb állásfoglalásra. IV. Jánosnak ezzel szemben több időt adatott,

ezen kérdéshez futólag lásd WOLF 2018, 203–204.

14 Lásd ACO ser. 2, II, 2, 558.

15 MEYENDORFF 2001, 455.

16 Nagy Szent Leó pápa 449-es *Tomusához* röviden lásd VANYÓ 2017, 369–370.

17 A levelet lásd *Sophronius of Jerusalem...*, 204–209., illetve a levélhez lásd *Regesta pontificum romanorum...*, 158. (1570.)

18 WINKELMANN 2001, 83.

19 *The Acts of the Lateran...*, 48., a ciprusi zsinathoz bővebben lásd JANKOWIAK 2009, 146–149. Marek Jankowiaknak ezúton is köszönöm, hogy doktori értekezését elküldte nekem.

20 Honoriusához még futólag lásd MCKITTERICK 2016, 257–258.

21 Lásd *Liber Pontificalis* 73–74.

22 HOVORUN 2008, 80.

így az ő esetében több dolgot is meg lehet említeni. Egyrészt kiemelendő a pápa levele a 641-ben elhunyt Hérakleiosz egyik utódához, III. Kónsztantinoszhoz (ur. 641. február – 641. május).²³ A levélben IV. János felszólalt az *Ektheszisz* ellen és Szezgiosz utóda, Pürrhosz konstantinápolyi patriarcha ellen is, aki a monothelétizmust hirdető irat elfogadtatásán munkálkodott. Ezen dokumentum azt is bizonyítja, hogy már pár évvel Honorius első levele után megjelent az az igyekezet IV. János részéről, hogy a volt pápa által megfogalmazott „egy akarat” formulát próbálja magyarázni, ugyanis – ahogy írta – sokan félreértelmezik. A levélben arról olvashatunk, hogy Honorius nem azt vallotta, hogy Krisztusban egyetlen akarat van, hanem hogy nem lehet benne – velünk, bűnösökkel ellentétben – két, egymással ellentétes akarat (vö. Szezgiosz *Pszéphosza*).²⁴ Végül a levelet János azzal zárja, hogy könyörög az egyház békéjéért és az igaz hit helyreállításáért. Ezt követően, még 641-ben a pápa összehívott egy zsinatot Rómában, melynek keretében elítéltette Szezgiosz, Phasziszi Kürosz és Pürrhosz patriarchákat, valamint magát az *Ekthesziszt* és a monothelétizmust.²⁵

A pápa levelére már nem III. Kónsztantinosz, hanem II. Kónsztasz (ur. 641–668) válaszolt.²⁶ A császár igen békülékeny hangot ütött meg és biztosította a római szentszéket arról, hogy minden, az igaz hittel ellenkező rendeletet és iratot el fog vetni (konkrét megnevezés nélkül ezzel az *Ekthesziszre* is utal). IV. János már nem kaphatta kézhez Kónsztasz császár levelét, ugyanis 642-ben elhunyt, a kérdés rendezésének lehetősége utódjára, I. Theodorus pápára (ur. 642–649) maradt.

I. Theodorus – egységesedő ellenállás

A *Liber Pontificalis* beszámolója szerint Theodorus egy Jeruzsálemből elmene-kült püspök gyermekeként látta meg a napvilágot, ami egyértelműen jelzi keleti gyökereit.²⁷ Közel hét évig tartó pontifikátusa igen fontos témánk szempontjából. Már uralkodása kezdetén kézhez kapta II. Kónsztasz levelét, amelyet az még IV. Jánosnak írt. Theodorus hozzáállása már más a helyzethez mint elődjének, valamivel harciasabb és határozottabb. A pápának több levele is fennmaradt, amelyek közül kettőt érdemes kiemelnünk: 1) egy levél²⁸ Paulosz konstantinápo-

23 A levél arab nyelven maradt fent, német fordítását lásd SCHACHT 1936, 235–246., emellett a levélhez lásd WINKELMANN 2001, 97–99.; *The Acts of the Lateran...*, 48–50.; *Regesta pontificum romanorum...*, 160. (1583.)

24 SCHACHT 1936, 242.

25 *Synodicon Vetus* 137., *Theoph. Conf.* AM 6121, illetve *Regesta pontificum romanorum...*, 160. (1582.), utóbbi ennyit ír: „*Synodus, in qua Monotheletarum haeresis anathematizatur.*” („Zsinat, amelyen a monotheléták eretneksége átok alá vettetett”, saját fordítás)

26 Ez a levél szintén két arab kéziratban maradt fent, német fordítását lásd SCHACHT 1936, 246–249., latinul lásd *Novae patrum bibliothecae* VI, 511–512., emellett lásd még WINKELMANN 2001, 102.

27 *Liber Pontificalis* 75. (külön kiemeli, hogy „*natione Grecus*”, lásd *LP* (ed. Duchesne) 75, 331.)

28 A levelet lásd *PL* 87, 75–80., illetve WINKELMANN 2001, 104–105. és *Regesta pontificum romanorum...* 160. (1587.)

lyi patriarchához (Pürrhoszt letették székeből), melyben a pápa dicséri kollégája zsinati levelét (Paulosz ebben nem tesz említést a monothelétizmusról),²⁹ de csodálkozik azon, hogy az apostoli hittel ellentétes iratokat (pl. *Ektheszisz*) nem távolították még el a nyilvános helyekről,³⁰ 2) egy levél³¹ II. Kónsztasz császárhoz azon ügyben, hogy az uralkodó küldje el a letett, monotheléta Pürrhoszt egy római zsinat elé.³² Ami Pauloszt illeti, a válaszlevele fennmaradt a 649-es – később még tárgyalandó – lateráni zsinat aktáiban. Ezen levélben Paulosz nyíltan kiáll a monothelétizmus mellett és azt írja, hogy eddig ugyan hallgatott, de a hallgatás (σιωπήν) ideje lejárt, valamint óvatosan szóvá teszi Theodorus pápa modortalanságát is, többek között azt írja, hogy azért sem válaszolt eddig, mert nem akarta a sértegetésben való versenyzést (ἄμιλλαν ὕβρεως) szítani.³³

A levelezés nem volt képes megoldani a konfliktust, egyre mélyebbé vált a szakadék a római és a konstantinápolyi székek között. Ezzel párhuzamosan, a 640-es évek első felében a muszlim hódítás elől rengeteg keleti szerzetes menekült Észak-Afrikába és Rómába, többek között a később szentként és hitvallóként (*Confessor*) tisztelt Maximosz is. De miért fontos ez számunkra? Azért, mert – mint majd később még látni fogjuk – a római pápaság monothelétizmussal való szembenállásának ezen, keleti teológiai tudással és terminológiával felvértezett szerzetesi csoport jelentette az egyik alapját. Maximosz már 645-ben fellépett a monothelétákkal szemben, ugyanis – Grégoriosz afrikai exarchosz elnökletével – lefolytatott egy vitát a volt konstantinápolyi patriarchával, a monotheléta Pürrhoszsal (ez az úgynevezett *Disputatio cum Pyrrho*).³⁴ Maximosz megnyerte a vitát, Pürrhosz pedig elhagyta a monothelétizmust és megvallotta, hogy Krisztusban „két akarat” van, majd ezt követően Rómába utazott.³⁵ Theodorus pápa Rómában nagy tisztelettel fogadta a „jó útra tért” volt patriarchát és „úgy tisztelte őt, mint a császárváros/császári város főpapját” („*honorans eum ut sacerdotem regiae civitatis*”, saját fordítás).³⁶ Az öröm azonban nem tartott sokáig, mert 647 körül Pürrhosz Ravennába ment, ahol újra megvallotta a monothelétizmust. Eme cselekedete mögött valószínűleg az húzódik meg, hogy egészen 647-ig remélte, hogy – az egyébként kifejezetten monothelétizmust ellenző –

29 Paulosz ezen levele elveszett, lásd *Les Regestes des actes...*, 120.

30 „*quamobrem fraternitas tua a publicis locis chartam, quae suspensa pridemque cassata fuerat, non abstulit?*” („*Testvériséged miért nem távolította el a nyilvános helyekről az iratot, amely már régen felfüggesztetett és eltöröltetett?*”, saját fordítás), lásd PL 87, 78.

31 A levél német fordítását lásd SCHACHT 1936, 249–252.; latinul *Novae patrum bibliothecae* VI, 510–511., a dokumentumról pedig WINKELMANN 2001, 103–104. és *Regesta pontificum romanorum* 160. (1588.)

32 Ezt már a Pauloszhoz írott levelében is említi, lásd PL 87, 79. (külön kiemeli, hogy Pürrhoszt a vakmerőségéért kell elítélni [*pro temeritate sua iudicetur*]).

33 Az általam idézett részeket lásd ACO ser. 2, I, 198., a levelet lásd uo. 196–204., illetve angolul *The Acts of the Lateran...*, 254–260.

34 Ehhez bővebben lásd VASSÁNYI 2017, 170–178.

35 MEYENDORFF 2001, 465.

36 LP (ed. Duchesne) 75, 332. illetve MCKITTERICK 2016, 258.

Grégoriosz afrikai exarchosz segítségével képes lesz visszaszerezni a konstantinápolyi patriarchai székhét. Grégoriosz 646-ban valóban fel is lázadt II. Kónsztasz ellen és császárrá kiáltotta ki magát, azonban 647-ben egy betörő arab sereggel vívott csatában elesett.³⁷ Pürrhosz tehát csatlakozott a reményében, ezért gyorsan visszatért Ravennába, hogy kibéküljön a birodalmi vezetéssel.³⁸ I. Theodorus pápa válaszul összehívta a klérust és kiátkozta Pürrhoszt, Hitvalló Theophanész történeti művében pedig külön kiemeli, hogy az eucharisztikus borból (Krisztus vére) néhány cseppet a pápa belecsepegtetett abba a tintába, amellyel a kiátkozó iratot aláírta.³⁹ Emellett Paulosz patriarchát is letettnek nyilvánította főpapi tisztességéből („*propter quod iusta ab apostolica sede ipse depositionis ultione percussus est*”; „*az apostoli szék által az elmozdítás büntetésével sújtatot*”, saját fordítás).⁴⁰ A patriarcha erre válaszul felforgatta (*subvertens*) a pápai konstantinápolyi követ (apokrisziariosz) Placida-palatóban lévő oltárát.⁴¹

A vita hevét II. Kónsztasz császár igyekezett lehűteni és 648-ban kiadta *Tüposz* elnevezésű iratát, amelyben megtiltott minden vitát a „működések” és „akaratok” kérdéséről.⁴² I. Theodorus pápa reakcióját nem ismerjük, mert 649-ben elhunyt, azonban egyesek valószínűsítik, hogy tervezett összehívni egy zsinatot Rómában.⁴³ Ez azonban halála miatt utódjára, I. Mártonra (ur. 649–653 [+655]) maradt.

I. Márton – a császári udvarral szemben

I. Márton már pápává választása előtt Theodorus hűséges hívének bizonyult, többek között részt vett a római klérus monothelétákat (pl. Pürrhoszt és Pauloszt) elítélő gyűlésén, illetve apokrisziarioszként működött Konstantinápolyban (Theodorus egyik levelében hivatkozik is rá: „*Martino diacono et apocrisiario*”),⁴⁴ így talán nem is véletlen, hogy ő követte a harcias pápát Szent Péter székhén.⁴⁵ Maga Márton sem bizonyult békésebbnek az elődjénél, sőt még tovább vitte Theodorus ellenállását. Ami leginkább I. Márton pápa nevéhez fűződik, az a 649-es lateráni zsinat, amely 649 októberében ülésezett (október 5 – október 31.).⁴⁶ A *Liber Pontificalis* beszámolója szerint 105 püspök vett részt a szinod-

37 HOVORUN 2008, 78–79., illetve HOYLAND 2015, 80–81.

38 A *Liber Pontificalis* ezzel kapcsolatban csak annyit jegyez meg: „*Postea rursus more canis ad proprium impietatis vomitum reppedavit*.” („*Később kutya módjára visszatért saját istentelenségének okádására*”, saját fordítás, lásd LP (ed. Duchesne) 75, 332.

39 *Theoph. Conf.* AM 6121, illetve *Regesta pontificum romanorum...*, 161. (1592.)

40 LP (ed. Duchesne) 75, 333.

41 *Liber Pontificalis* 76.

42 A szövegét lásd ACO ser. 2, I, 208–210., illetve WINKELMANN 2001, 123.; WINKELMANN 1980, 109–110; VASSÁNYI 2017, 155.; HOVORUN 2008, 82–83.

43 *The Acts of the Lateran...*, 54.

44 PL 87, 78.

45 *The Acts of the Lateran...*, 54–55.

46 Uo., 69.

duson,⁴⁷ emellett Hitvalló Szent Maximosz vezetésével a keleti szerzetesek egy csoportja is aktív szerepet játszott a döntések meghozatalában.⁴⁸ Sőt, a zsinati akták maguk is eredetileg görögül készültek, ahogy azt Rudolf Riedinger is több írásában bizonyította, valószínűleg Hitvalló Szent Maximosz maga is részt vett a megszövegezésében.⁴⁹ Az öt zsinati ülést követően 20 kánonban foglalták össze a résztvevők a határozataikat, amelyek közül számunkra az alábbiak kiemelendők:⁵⁰

- **10. kánon:** Krisztus egyetlen személyének két, természetszerűleg egyesült (συμφοῶς⁵¹ ἠνωμένα) tevékenysége van, isteni és emberi;
- **11. kánon:** Krisztus egyetlen személyének két, természetszerűleg egyesült akarata van, isteni és emberi;
- **12. kánon:** aki azt vallja, hogy Krisztusnak egy természete, vagy egy akarata és tevékenysége van, az legyen átkozott;
- **14. kánon:** aki elveti egyszerre mind az egy akaratot és egy tevékenységet, mind a két akaratot és két tevékenységet, az legyen átkozott;⁵²
- **18. kánon:** anathematizmusok, a monoenergisták vagy monotheléták elítélése: Pharani Theodórosz;⁵³ Phasziszi Kürosz alexandriai patriarcha; Szergiosz, Pürrhosz és Paulosz konstantinápolyi patriarchák;⁵⁴ emellett ezen kánonban ítélik el az *Ekthesziszt* és a *Tüposzt*.

A zsinat tehát elítélte a monoenergizmust és a monothelétizmust, valamint azokat, akik ezen nézeteket képviselték.⁵⁵ Ami az *Ekthesziszt* és a *Tüposzt* illeti, érdekes módon nem ítélték el az azokat kiadó császárokat, Hérakleioszt és II. Kónsz-

47 „Tunc Martinus sanctissimus ac beatissimus episcopus misit et congregavit episcopos in urbe Roma numero CV et fecit synodum secundum instituta Patrum orthodoxorum...” („Akkor a legszentebb és legáldottabb Márton püspök elküldte és összegyűjtötte a püspököket Róma városába, szám szerint 105-öt és zsinatot tartott az igaz hitű atyák rendelése szerint...”, saját fordítás), lásd LP (ed. Duchesne) 76, 336.

48 Lásd JANKOWIAK 2009, 258–259; 263.; VASSÁNYI 2017, 77–79., illetve futólag RIEDINGER 1998a, 169.

49 RIEDINGER 1998a; RIEDINGER 1998b, emellett érdemes megemlíteni, hogy a zsinat tanítása maximoszi alapokon nyugszik, egy fél mondat erejéig ezt megemlíti például WINKELMANN 1980, 109–110.

50 A 20 kánonhoz lásd ACO ser. 2, I, 368–387.; *The Acts of the Lateran...*, 376–383.

51 Ez a kifejezés a maximoszi krisztológia egyik fontos kifejezése, röviden lásd *The Acts of the Lateran...*, 379. (485. lábjegyzet), illetve a részlethez lásd ACO ser. 2, I, 375.

52 Utalás a *Tüposzra*, amely minden vitát megtiltott ezen kérdésekről, lásd *The Acts of the Lateran...*, 380 (489. lábjegyzet)

53 A személyéhez röviden lásd BESZTERCEI 2022¹, 18.

54 „anathemetis ultione percussi sunt” („a kiátkozás büntetésével sújtattak; saját fordítás), lásd LP (ed. Duchesne) 76, 337.

55 A zsinat határozataihoz még lásd JANKOWIAK 2009, 160–164.

taszt, csupán Szeergioszt és Pauloszt tekintették a bajok okozójának.⁵⁶

A zsinat egyértelmű kihívást jelentett a konstantinápolyi császári udvar számára, ezért várható volt II. Kónsztasz reakciója. Marek Jankowiak doktori értekezésében külön felhívja arra a figyelmet, hogy a keleti külpolitikai helyzet – többek között az örmény felkelésnek köszönhetően – hozzájárulhatott ahhoz, hogy a császár határozottabban lépjen fel a nyugati területeken.⁵⁷ A császár az új ravennai exarchát, Olümpioszt bízta meg I. Márton pápa elfogásával, azonban amikor az Rómába érkezett, „*a római egyházat együtt/egyessülve találta minden itáliai püspökkel, avagy pappal, avagy klérussal*”.⁵⁸ Jankowiak szerint ez azt jelenti, hogy Olümpiosz – aki 649-ben érkezett Itáliába – római érkezése akkor történt, amikor a zsinat még ülésezett.⁵⁹ Az exarcha nem volt képes elfogni a pápát, és a gyilkossági kísérlete sem sikerült.⁶⁰ Éppen emiatt csak utódja, Theodórosz Kalliópasz tudta véghez vinni az uralkodói parancsot, elfogta I. Márton pápát és Hitvalló Maximoszt is, majd mindkettejüket Konstantinápolyba szállíttatta.⁶¹ A császárvárosban mind Márton, mind Maximosz ellen külön per indult. Érdekes módon nem teológiai alapon támadták őket, hanem főleg politikai természetűek voltak a vádak: többek között megvádolták őket a lázadó Olümpiosszal való együttműködésben (Maximosz esetében a szintén fellázadt Grégoriosszal való kapcsolat is felmerült) és az arabokkal való összejátszás is megjelent mint feltételezés.⁶² Az utóbbi esetben természetesen nem feltétlen úgy kell érteni, hogy a pápa és Maximosz direkt módon együttműködtek volna az arabokkal, inkább úgy, hogy az ő engedetlenségük és teológiai álláspontjuk hozta az arabokat mint Isten haragját a birodalomra.⁶³ Emellett Márton pápát trónbitorlóknak tartották, mert nem ismertette el megválasztását II. Kónsztasz császárral.⁶⁴ Maximosz a tárgyalás alatt a császár egyházi ügyeket illető fennhatóságát is megkérdőjelezte az *Ektheszisz* és a *Tüposz* kapcsán (bár nagyon vigyázott, hogy személy szerint a

56 Például a *Tüposzt* kiadó II. Kónsztasz császárt „*békésen uralkodónak*” nevezik (γαληνῶς βασιλεύοντος), míg Szeergiosz és Paulosz a katolikus egyház ellenségei és eretnekek (πολεμίουσ της καθολικης ἐκκλησίας; αίρετικούς), lásd ACO ser. 2, I, 382; 384.

57 JANKOWIAK 2009, 278.

58 „*invenit sanctam Romanam ecclesiam quoadunatam cum omnes episcopus Italiae seu sacerdotes vel clerum*”; saját fordítás, a szöveget lásd LP (ed. Duchesne) 76, 357.

59 JANKOWIAK 2009, 244.

60 *Liber Pontificalis* 76., illetve *The Acts of the Lateran...*, 82.

61 HOVORUN 2008, 85.; VASSÁNYI 2017, 79.; MEYENDORFF 2001, 469.

62 Ezekhez a vádakhoz lásd WINKELMANN 1980, 110.; JANKOWIAK 2009, 277–280.; MEYENDORFF 2001, 469–470.

63 Ezt az állítást fogalmazza meg lényegében Rešanói György is Maximoszról szóló – szír nyelvű – életrajzában: „*Miután Maximosz Rómába ment, az arabok uralmuk alá vonták a tenger szigeteit, betörték Ciprus és Arvád területére, feldúlták őket és foglyokat szereztek, meghódították Afrikát és tulajdonképpen a Mediterráneum minden szigetét alévetették. Ugyanis, a bűnös Maximoszt követve, Isten haragja minden helyet megbüntetett, amely az ő tévedését követte.*” (saját fordítás angol nyelvről), lásd BROCK 1973, 318., illetve JANKOWIAK 2009, 280. A mű maga ellenséges Maximoszszal szemben, részletesebben lásd VASSÁNYI 2017, 70–74.

64 Bővebben *The Acts of the Lateran...*, 81–83.

császárt ne sértse meg, de kiállt az egyházi szuverenitás mellett), valamint kinyilvánította, hogy nincs egységben a konstantinápolyi székkel.⁶⁵

Mind Maximoszt, mind Mártont száműzetéssel sújtották, a pápa 655-ben meg is halt Kherszónban.⁶⁶ Maximoszt először Bizyába száműzték, majd egy sikertelen megegyezési kísérlet után (656k., lásd *Disputatio Bizyae*) Perberisbe helyezték át, végül 662-ben – miután levágták jobb kezét és kivágták nyelvét – Lazikába küldték, ahol még ezen évben meg is halt.⁶⁷ Rövid távon úgy tűnt a monotheléta birodalmi álláspont nagy győzelmet aratott két legnagyobb ellenfele kiiktatásával, ezen helyzeten pedig nem segítettek a Mártont követő pápák sem.

„In hoc interim saeculo...”

A Mártont követő korszakot, ha fémjelezni kéne, akkor én a „dogmatikai csend” időszakának nevezném. I. Jenőtől Donus pápáig a római szék nem lép fel aktívan a monothelétizmussal szemben, a lateráni zsinat határozottságát óvatosság és diplomatikusság váltja fel. I. Jenő (ur. 654–657) lényegében nem szólal fel I. Márton pápa elítélése ellen, követői nem veszik védelmükbe a nagy elődöt. Az említett pápa pontifikátusának számunkra legérdekesebb része az a konstantinápolyi patriarchával, Petrosszal való kettős kapcsolat. Egyrészt a patriarcha elküldte Rómába zsinati levelét, azonban a *Liber Pontificalis* szerint az írás „teljesen homályos és kánonokon kívüli”⁶⁸ módon fogalmazott a krisztusi akaratokról és tevékenységekről („*operationes aut voluntates*”). A római nép és a klérus felzúdulása okán a pápa nem fogadta el Petrosz levelét⁶⁹ (ebből kifolyólag lehetséges, hogy ha nem áll ellen a római egyház, akkor elfogadta volna), maga az irat pedig „nagy zajongással kihajítottatott Isten szent egyházából”.⁷⁰ Vannak, akik a római nép és klérus mögött a keleti szerzeteseket vélik felfedezni, akik nyomást igyekeztek gyakorolni Jenő pápára, azonban az ő római jelenlétükre Márton pápa elhurcolása után nincs pontos forrásunk.⁷¹ Jenő tehát Petrosz zsinati levelét nem fogadta el, de követői, mikor Konstantinápolyba mentek II. Kónsztasz császárhoz, ennek ellenére közösen áldoztak a patriarchával.⁷² Külön említésre méltó,

65 Ehhez lásd MEYENDORFF 2001, 470., Maximosz tárgyalásához, elítéléséhez még lásd WINKELMANN 2001, 242–244. és *The Acts of the Lateran...*, 83–86., illetve a fennmaradt dokumentumokhoz (pl. *Relatio motionis*) VASSÁNYI 2017, 54–59.

66 „*Deinde directus est sepiusdictus sanctissimus vir in exilio, in loco qui dicitur Cersona, et ibidem, ut Deo placuit, vitam finivit in pace, Christi confessor...*” („Aztán a sokat emlegetett legszentebb férfi (ti. Márton pápa) száműzetésbe küldetett (szó szerint irányított vagy vezetett) egy helyre, melyet Chersonának neveznek és ott, ahogy Istennek tetszett, az életet békében fejezte be Krisztus hitvallója...” (saját fordítás), lásd LP (ed. Duchesne) 76, 338., illetve ANGENENDT 2008, 280.

67 Lásd VASSÁNYI 2017, 59–62.; 79–80.

68 „*omnino obscurissimam et ultra regula*”, saját fordítás, a szöveget lásd LP (ed. Duchesne) 77, 341.

69 MEYENDORFF 2001, 469.; MCKITTERICK 2016, 258–259.; HOVORUN 2008, 86.

70 „*cum maiore strepitu est a sancta Dei ecclesia proiecta*”, saját fordítás, a szöveget lásd LP (ed. Duchesne) 77, 341.

71 JANKOWIAK 2009, 305.

72 Uo. 306–307.

hogy ezzel párhuzamosan folyt Hitvalló Maximosz tárgyalása is, Troilosz patriácius meg is jegyzi egy vele való beszélgetésben, hogy amint ő eltávozott Rómából, a pápa közösségre lépett Konstantinápolyal, ez alapján pedig maga Maximosz volt a megosztottság okozója. A Róma és Konstantinápoly között alakulóban lévő egység azonban nem tartott sokáig, nem sokkal később a fentebb említett Troilosz például – szintén Maximossal beszélgetve – azt fogalmazza meg, hogy Jenő pápát is elmozdítanák, ha lenne rá lehetőségük (bár a Jenő pápával való viszony megromlásának pontos okát források hiányában nem ismerjük).⁷³ A pápa 657-es halála azonban megakadályozta a nagyobb szakadást.

I. Jenő utódja Vitalianus (ur. 657–672) lett,⁷⁴ akinek 15 éves pontifikátusa újfent rejteget magában néhány fontosabb eseményt témánk szempontjából. A *Liber Pontificalis* szerint Vitalianus elküldte követeit Konstantinápolyba,⁷⁵ akik nem csak a császárnak, hanem a patriarchának, Petrosznak is vittek levelet. A levél tartalmát nem ismerjük, a VI. egyetemes zsinat aktáinak köszönhetően mégis tudunk következtetni. A zsinat 13. ülésén elkezdték felolvasni Petrosz patriarcha válaszlevelét, amelyet Vitalianusnak írt, amelyben többek között úgy szólítja meg, hogy „ὁμοψύχου” („azonos lelkű” vagy „azonos lelkületű”, lényegében annyit tesz, hogy ugyanazon véleményen lévő). A pápai követek megszakították a levél felolvasását azzal a közbevetéssel, hogy Petrosz meghamisította a levelet a szent atyáktól való idézetek tekintetében, de valószínűsíthető, hogy inkább Vitalianus pápát akarták megmenekíteni azon kínos helyzettől, hogy egy eretneknek tekintett patriarcha magával egy véleményűnek nyilvánította a római püspököt és valószínűleg a levélből további terhelő információk is előkerülhettek volna.⁷⁶ Annyi mindenesetre bizonyos – legalábbis Maximosz egyik leveléből⁷⁷ –, hogy a római egyház (együtt a többi nagyobb egyházzal) egységre lépett a konstantinápolyi székkal, ezt jelezheti Petrosz patriarcha öröme is. De mi lehetett ezen egység alapja? Erre is Maximosz levelezése adhat valamennyire választ, együtt egy másik fontos szereplő, Anasztasziosz Monakhosz egyik levelével, amelyet a szardíniai görög szerzeteseknek írt.⁷⁸ Maximosz leveléből arra következtethetünk, hogy Petrosz patriarcha elfogadta a „két akaratot” vagy „két tevékenységet” Krisztusban a megtestesülés előtt, de a megtestesülés után egy akaratot és tevékenységet vallott (Maximosz szerint Petrosz patriarcha követe többek között ezt mondta neki: „*Kettő tevékenységet vallunk a különbözőség miatt, és egyet az egyesülés miatt*”).⁷⁹ Anasztasziosz Monakhosz azt írja, hogy ezzel „három akaratot” vagy „három tevékenységet” vezettek be⁸⁰ (Jankowiak ezt jobb

73 Uo. 308–309.

74 Röviden lásd MCKITTERICK 2016, 259.

75 *Liber Pontificalis* 78.

76 A szövegrészről lásd ACO ser. 2, II, 2, 610., illetve JANKOWIAK 2009, 327–329.

77 CCSG 39, 160–163, illetve lásd VASSÁNYI 2017, 62–63.

78 CCSG 39, 166–169, illetve lásd VASSÁNYI 2017, 63.

79 „*Duas fatemur operationes ob diversitatem et unam propter unionem*”, saját fordítás, a szöveget lásd CCSG 39, 160.

80 „*Modo ergo ab inexistencia ad inconvenientiam translati sunt, id est ex eo quod neque unam*

hján tritheletizmusnak és trienergizmusnak nevezi).⁸¹ Ez a teológiai kompromisszum képezte az alapját a létrejövő egységnek Petrosz és Vitalianus között, aki valószínűleg maga is igyekezett együttműködni a békesség érdekében. Amit emellett a teológiai kompromisszumkísérleten kívül érdemes még megemlíteni, az II. Kónsztasz római látogatása. A császár több ajándékkal tisztelte meg Róma egyes templomait, találkozott Vitalianus pápával és közös istentiszteleten is részt vettek (a *Liber Pontificalis* szerint egy mise után [*post celebratas missas*] köszöntek el egymástól).⁸² II. Kónsztasz császár ezt követően visszatért Szicíliába, ahol 668-ban meggyilkolták.⁸³ Ezt követően a pápa pontifikátusa alatt nem történt fontosabb dolog, ami jelenleg számunkra releváns.

Vitalianus 672-es halála után II. Adeodatus (ur. 672–676) került a római székbe, azonban hozzá sem köthető semmi fontosabb a teológiai vitákat illetően.⁸⁴ Az őt követő Donus (ur. 676–678) személye sem lenne számunkra érdekes, annyiban azonban mégis az, hogy IV. Kónsztantinosz (ur. 668–685) neki küldte el azon levelét, melyben a pápát felkérte, hogy küldje el követeit Konstantinápolyba egy teológiai konferenciára az egyházi egység helyreállítása érdekében.⁸⁵ Az invitációt azonban már Agatho pápa (ur. 678–681) kapta meg, aki Donust követte Szent Péter székében.

A VI. egyetemes zsinat és Róma

Agatho pápa készségesen elküldte követeit Konstantinápolyba két levéllel, az egyiket IV. Kónsztantinosz császárnak, a másikat pedig az egész összegyűlő zsinatnak (ez lényegében úgy is tekinthető mint a megválasztás utáni szokásos zsinati levél).⁸⁶ Az utóbbit 125 püspök alá is írta, ami részben mutatta, hogy az egyház nyugati területeinek jelentős része a pápa mögött állt.⁸⁷ Mindkét levelet megőrizték a VI. egyetemes zsinat aktái, éppen ezért ismerjük a tartalmukat.⁸⁸ A császárhoz szóló levélben már érezhető Agatho pápa hozzáállása a római szék

neque duas dicunt, ad praedicandum duas et unam, id est tres in uno eodemque Christo uoluntates et operationes traducti” („Ezen módon a nemlétből ellentmondásba vitettek át, abból, hogy sem egyet, sem kettőt nem vallanak meg, annak prédikálására, hogy kettőt és egyet, azaz három akaratot és tevékenységet vezetnek be ugyanazon egyetlen Krisztusban”, saját fordítás), lásd CCSG 39, 166.

81 A tritheletizmushoz/trienergizmushoz lásd bővebben JANKOWIAK 2009, 330–335.

82 LP (ed. Duchesne) 78, 343.

83 HOVORUN 2008, 86., illetve beszámol róla a *Liber Pontificalis* is („*Et postmodum, XV die mensis iulii per XII indictionem, praedictus imperator in balneo occisus est.*”), lásd LP (ed. Duchesne) 78, 344.

84 Lásd *Liber Pontificalis* 79.

85 MEYENDORFF 2001, 472., illetve a *Liber Pontificalis* is megemlékezik, hogy a levél eredetileg Donusnak lett címezve: „*praecessori suo Dono papae*”, lásd LP (ed. Duchesne) 81, 350.

86 A két levélhez lásd WINKELMANN 2001, 159–160.

87 „*In qua synodica et episcopi occidentales partes subscripserunt CXX quinque*” („Amely zsinati levelet a nyugati részek püspökei aláírták, szám szerint 125-en”, saját fordítás), lásd LP (ed. Duchesne) 81, 352–353.

88 ACO ser. 2, II, 1, 52–123., 122–159.

vitákban betöltött szerepéhez: „ez az ő apostoli egyháza sohasem tért le az igazság útjáról semmiféle részleges tévedés irányába sem.”⁸⁹ Agatho ezen fél mondata is úgy vélem, kiválóan jelzi, hogy Rómát az igaz hit, az „orthosz doxa” bajnokának tekintette. A zsinatnak írott levelében is találunk hasonló részeket: „sohasem homályosította el (ti. a római széket) semmiféle eretnokség, sem hazug fellegek által nem mocskoltatott be, sem elvegyített eretnokség gonoszsága nem árnyékolta be, mint ködös felhők.”⁹⁰ A pápa magabiztosságát ugyan kissé megkérdőjelezi akár Honorius, akár Vitalianus teológiai álláspontjának kérdése, valamint, hogy a római szék nem lépett fel sem I. Márton, sem Hitvalló Maximosz érdekében, Agatho üzenete mégis egyértelmű: a római pápaság az igaz hit letéteményese és ezt mind a császárnak, mind a zsinatnak el kell ismernie.

A VI. egyetemes zsinat abból a teológiai konferenciából nőtte ki magát, amelyet már fentebb említettem. A szinódus 680. szeptember 7. és 681. szeptember 16. között ülésezett, ezen több mint egy évben 18 ülészak zajlott le. Jelen írásnak nem tiszte hosszan elemezni a zsinat lefolyását, annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy a zsinat első ülésein csupán 42 püspökség képviseltette magát, és az utolsó ülésen sem volt jelen, csak 166 püspök (ebből 35 metropolita), ami kifejezetten alacsony számnak számít az egyetemes zsinatok körében.⁹¹ Külön érdekesség, hogy az ülések folyamán nagy hangsúlyt fektettek a különféle iratok eredetiségének megvizsgálására.⁹² Mind a monotheleá, mind a düotheleá párt aktívan részt vett a zsinat munkálataiban, rengeteg felszólalást és vitát olvashatunk az aktákban – ahogy ez általában az ilyen szinódusok esetében volt –, sőt egy különös és furcsa történet is megesett, történetesen az, hogy egy monotheleá pap, Polükhroniosz egy írását – melyben kiállt az „egy akarat” tanának igazsága mellett – ráhelyezte egy halottra és azt mondta, hogy fel fog támadni, mert a monotheletizmus az igaz hit. A halott nem támadt fel, de Polükhroniosz nem tagadta meg hitét, ezért kiközösítették.⁹³ A zsinat végső határozata értelmében elítélték a monoenergizmust és a monotheletizmust, valamint anathémát mondtak többek között Szergioszra, Pürrhoszra, Pauloszra, Petroszra, Phasziszi Küroszra és Honorius pápára, valamint mindenkire, „aki egy tevékenységet és egy akaratot” tanít a megtestesült Jézus Krisztusban (τοῖς (...) διδάσκειν ἐν θέλημα καὶ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ ἡμῶν ἀνάθεμα).⁹⁴ A pápai követek szerepének fontosságát a 166 aláíró között mutatja, hogy Agatho pápa három követe (τόπον ἐπέχων Ἀγάθωνος) írja alá a

89 „haec apostolica eius ecclesia numquam a via veritatis in qualibet erroris parte deflexa est”, saját fordítás, a szöveget lásd ACO ser. 2, II, 1, 63.

90 „nulla heretici erroris tetra caligine tenebratum nec falsitatis nebulis confoedatum nec intermixtis hereticis pravitatibus velut caligosis nubilis perumbratum”, saját fordítás, a szöveget lásd ACO ser. 2, II, 1, 125.

91 JANKOWIAK 2009, 443.

92 HOVORUN 2008, 90.

93 Személyéhez lásd PmbZ I, 4, 17–19., illetve az esethez lásd HOVORUN 2008, 90; MEYENDORFF 2001, 475.

94 ACO ser. 2, II, 2, 798.

zsinat határozatait először, csak utánuk jelenik meg a konstantinápolyi patriarcha, Geórgiosz.⁹⁵

A *Liber Pontificalis* szerint Agatho utóda, II. Leó (ur. 682–683) kapta kézhez a zsinati határozatokat és le is fordíttatta őket latinra.⁹⁶ Ugyan az az eredmény, hogy Konstantinápolyban a „két akarat” vagy „két tevékenység” tanítását nyilvánították igaz hitté, egyértelműen Róma győzelmét is hozta (lásd 649-es lateráni zsinat), de Honorius elítélése okozott némi kellemetlenséget II. Leónak. Egyik levelében elődje elítélését magyarázva jegyzi meg a következőt: „*aki (ti. Honorius) az apostoli egyházat nem világosította fel az apostoli hagyomány tanításával, hanem szentségtelen árulással a szeplőtelen beszennyeződni kíséreltetett meg megengedése révén.*”⁹⁷ Leó pápa tehát azt írja, hogy Honorius pápa „bűne” abban áll, hogy nem vetett gátat az eretnekségnek, viszont azt nem állítja, hogy maga Honorius a monothelétizmus eretnekségébe esett volna.⁹⁸ Ez a fajta felmentési kísérlet annyiban jogos, hogy Honorius álláspontjának minden kétséget kizáró tisztázása, mint fentebb utaltam rá, viszonylag nehéz, azonban azt is számításba kell vennünk, hogy Honorius Szergioszhoz írt első levelében mégis csak nyíltan megvallotta a monothelétizmust.

Konklúziók

Összefoglalásképpen tehát elmondhatjuk, hogy a római pápaság a VII. század nagyobb részében igen aktívan részt vett a keleti teológiai viták nyomán kialakult konfliktusban. Az igaz hit védelme érdekében több eszközzel is élt, említhetjük a levélírást, a helyi és nagyobb zsinatokat (például a 649-es lateráni zsinatot), a keleti szerzetesekkel való együttműködést (akik részben a keleti teológiai terminológiát is közvetítették nyugatra) és a konstantinápolyi pápai követtel, az apokriszariósszal való kooperációt is, aki Konstantinápolyon belül igyekezett érvényt szerezni Róma követeléseinek. A császárokkal igen változó volt a viszony, míg Honorius esetében megfigyelhettünk egyfajta együttműködést, addig I. Theodorus és I. Márton esetében egy erősödő szembenállást látunk, míg az őket követő „dogmatikai csend” idején a kapcsolat változó. I. Jenő kezdetben békülékeny, majd ismeretlen okból megszakadnak a kapcsolatok, míg Vitalianus kifejezetten kompromisszumkésznek tűnik a források alapján. Végül azt is megállapíthatjuk, hogy egyes pápák, például I. Theodorus, I. Márton és főleg Agatho a római szentszéket az igaz hit bajnokának tekintették, és hangsúlyozták ortodoxiáját, akár még az „eretnek” Konstantinápolyval szemben is, mindenesetre ezzel kapcsolatban Honorius ambivalens helyzete és a VI. egyetemes zsinaton

95 Uo., 778.

96 *Liber Pontificalis* 82.

97 „*qui hanc apostolicam ecclesiam non apostolicae traditionis doctrina lustravit, sed profana proditione immaculatam foedari permittendo conatus est*”, saját fordítás, a szöveget lásd ACO ser. 2, II, 2, 879.

98 II. Leó pápához és Honorius pápa elítélésének általa való értelmezéséhez lásd JANKOWIAK 2009, 497–499.

való elítélése igencsak kínos csorbának számított. Az is igaz azonban, hogy Honorius eretneksége a mai kutatásban is kérdéses és homályos, teljes egészében egyelőre nem eldönthető. Mindenesetre Honorius szerepe már a korszakban is problémás és kínos volt a római pápaság számára, ezért is igyekeztek elítélésének élett enyhíteni, erre a legkiválóbb példa II. Leó idézett levele. Summa summarum, ha értelmezni kívánjuk a VII. századi egyháztörténetet, akkor mindenképpen figyelembe kell vennünk a római pápák állásfoglalásait különféle kérdésekben, hiszen szerepük igencsak fontos, függetlenül attól, hogy teológiai szempontból hogyan értékeljük egyes döntéseiket.

Irodalom

ACO ser. 2, I. = Riedinger, Rudolf (szerk.): *Acta Conciliorum Oecumenicorum. Series Secunda, Vol. I, Concilium Lateranense a. 649 Celebratum*. Berolini: Walter de Gruyter & Co., 1984.

ACO ser. 2, II, 1. = Riedinger, Rudolf (szerk.): *Acta Conciliorum Oecumenicorum. Series Secunda, Vol. II, Pars 1. Concilium Universale Constantinopolitanum Tertium*. Berolini: Walter de Gruyter & Co., 1990.

ACO ser. 2, II, 2. = Riedinger, Rudolf (szerk.): *Acta Conciliorum Oecumenicorum. Series Secunda, Vol. II, Pars 2. Concilium Universale Constantinopolitanum Tertium*. Berolini: Walter de Gruyter & Co., 1992.

ANGENENDT 2008 = Angenendt, Arnold: *A kora középkor* (ford. Váróczi Zsuzsanna). Budapest: Szent István Társulat, 2008.

BESZTERCEI 2021 = Besztercei Márk: A valódi Jézust kereste a pátriárka. Egy VII. századi hitvédő a muszlim hódítás árnyékában. *Hetek* 25. évf. 49. sz. (2021), 26–31.

BESZTERCEI 2022¹ = Besztercei Márk: „mert egy, mégpedig a cselekvő, a megtestesült Ige, egy a tevékenység” - A monoenergista formula és az egyházi egység elérésének lehetősége a VII. században. In: Varga Anikó – Virág Nándor (szerk.): *Eötvözet 10. Az Eötvös Loránd Kollégium 10. konferenciáján elhangzott előadások*. Szeged 2022, 14–27.

BESZTERCEI 2022² = Besztercei Márk: Így ütközött a kereszténység és Allah kardja. Sorsdöntő évtizedek: Bizánc helyzete a VII. században. *Hetek* 26. évf. 47. sz. (2022), 22–27.

BROCK 1973 = Brock, Sebastian: An Early Syriac Life of Maximus the Confessor. *Analecta Bollandiana. Revue critique d'hagiographie* 91. évf. (1973), 299–346.

COLLINS 2009 = Collins, Roger: *Keepers of the Keys of Heaven. A History of the Papacy*. New York: Basic Books, 2009.

CCSG 39 = Allen, Pauline – Neil, Bronwen (szerk.): *Scripta saeculi VII vitam Maximi Confessoris illustrantia* (Corpus Christianorum Series Graeca 39.). Turnhout: Brepols Publishers, 1999.

EKONOMOU 2007 = Ekonomou, Andrew J.: *Byzantine Rome and the Greek Popes*. Plymouth: Lexington Books, 2007.

GERGELY 1982 = Gergely Jenő: *A pápaság története*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1982.

HANGAY 1991 = Hangay Zoltán: *A pápák könyve*. Budapest: Trezor Kiadó, 1991.

Hovorun 2008 = Hovorun, Cyril: *Will, Action and Freedom. Christological Controversies in the Seventh Century* (The Medieval Mediterranean, 77.). Leiden – Boston: Brill, 2008.

HOYLAND 2015 = Hoyland, Robert G.: *In God's Path. The Arab Conquests and the Creation of an Islamic Empire*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

JANKOWIAK 2009 = Jankowiak, Marek: *Essai d'histoire politique du monothélisme à partir de la correspondance entre les empereurs byzantins, les patriarches de Constantinople et les papes de Rome*. Paris – Warszawa: Ecole Pratique des Hautes Etudes – Uniwersytet Warszawski, 2009. (doktori disszertáció)

Les Regestes des actes... = Grumel, V. (szerk.): *Les Regestes des Actes du Patriarcat du Constantinople*. Vol. I. Paris: Socii Assumptionistae Chalcedonenses, 1932.

Liber Pontificalis = *The Book of Pontiffs* (Translated Texts for Historians 6.; ford. Raymond Davis). Liverpool: Liverpool University Press, 2010³

LP (ed. Duchesne) = Duchesne, L. (szerk.): *Le Liber Pontificalis. Texte, Introduction et Commentaire*. Tome I. Paris: Ernest Thorin, 1886.

MARKUS 2004 = Markus, Robert A.: *Nagy Szent Gergely és kora* (Cate-na-monográfiák 5.; ford. Sághy Marianne). Budapest: Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, 2004.

MAXWELL-STUART 2007 = Maxwell-Stuart, P. G.: *Pápák krónikája* (ford. Zsupán András). Budapest: Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó Zrt., 2007.

McKITTERICK 2016 = McKitterick, Rosamond: The Papacy and Byzantium in the Seventh- and early Eighth-Century sections of the *Liber Pontificalis*. *Papers of the British School at Rome* 84. évf. (2016), 241–273.

MEYENDORFF 2001 = Meyendorff, John: *Birodalmi egység és keresztény szakadások* (Bizánc világa 4.; ford. Utry Gergely). Budapest: Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, 2001.

Novae patrum bibliothecae VI. = Mai, Angelo (szerk.): *Novae patrum bibliothecae*. Tomus sextus. Romae: Typis Sacri Consilii Propagando Christiano Nomi-
ni, 1853.

PL 87. = J.-P. Mansi (szerk.): *Patrologia Latina* 87. Paris, 1863.

PmbZ I, 4. = Ralph-Johannes Lilie et al. (szerk.): *Prosopographie der mittel-
byzantinischen Zeit*. Erste Abteilung, 4. Band. Berlin – New York: Walter de
Gruyter, 2001.

Regesta pontificum romanorum... = Jaffé, Philippus (szerk.): *Regesta pontificum
romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*.
Berolini: Veit et socius, 1881.

RIEDINGER 1998a = Riedinger, Rudolf: Die Lateransynode von 649 und Ma-
ximos der Bekenner. In: Uő: *Kleine Schriften zu den Konzilsakten des 7. Jahr-
hunderts* (Instrumenta Patristica XXXIV.). Turnhout: Brepols Publishers, 1998,
169–179.

RIEDINGER 1998b = Riedinger, Rudolf: Die Lateranakten von 649, ein Werk der
Byzantiner um Maximos Homologetes. In: Uő: *Kleine Schriften zu den Konzil-
sakten des 7. Jahrhunderts* (Instrumenta Patristica XXXIV.). Turnhout: Brepols
Publishers, 1998, 223–238.

SCHACHT 1936 = Schacht, Joseph: Der Briefwechsel zwischen Kaiser und Papst
von 641/2 in arabischer Überlieferung. *Orientalia* 5. évf. (1936), 229–268.

Sophronius of Jerusalem... = Allen, Pauline (szerk.): *Sophronius of Jerusalem
and Seventh-Century Heresy. The Synodical Letter and other documents*. Oxford:
Oxford University Press, 2009.

Synodicon Vetus = *The Synodicon Vetus* (Corpus Fontium Historiae Byzantinae
15.; ford. John Duffy – John Parker). Washington D. C.: Dumbarton Oaks,
1979.

The Acts of the Lateran... = *The Acts of the Lateran Synod of 649* (Translated
Texts for Historians 61.; ford. Richard Price). Liverpool: Liverpool University
Press, 2014.

Theoph. Conf. = *The Chronicle of Theophanes Confessor* (ford. Cyril Mango –
Roger Scott). Oxford: Clarendon Press, 1997.

VANYÓ 2017 = Vanyó László: *Az ókeresztény egyház irodalma II. A 4–8. század*.
Budapest: Szent István Társulat, 2017.

VASSÁNYI 2017 = Vassányi Miklós: *Hitvalló Szent Maximos teológiája* (Cate-
na-monográfiák 17.). Budapest: Kairosz Kiadó, 2017.

WINKELMANN 1980 = Winkelmann, Friedhelm: *Die östlichen Kirchen in der
Epoche de christologischen Auseinandersetzungen* (5. bis 7. Jahrhundert). Berlin:
Evangelische Verlagsanstalt, 1980.

WINKELMANN 2001 = Winkelmann, Friedhelm: *Der monenergetisch-monotheletische Streit* (Berliner Byzantinistische Studien 6.). Frankfurt a.M.: Peter Lang, 2001.

WOLF 2018 = Wolf, Hubert: A teológia és a történelem között. Az egyháztörténelem tudományos pozíciójáról. In: Bánkuti Gábor et al. (szerk.): *Teológia és történettudomány. Antológia az egyháztörténet-írás elméleti kérdéseiről*. Pécs: Történészceh Egyesület – META Egyesület, 2018, 203–213.

„with us in orthodox faith and catholic unity” – Reactions of the Roman Papacy to Eastern Theological Debates of the 7th Century

MÁRK BESZTERCEI

In terms of the fervor of theological debates, the 7th century was as intense as previous centuries. The controversial issues of this period were concentrated around Christology, and they not only stirred up Eastern parts of the Church but even had an effect on Western parts too. The Roman Papacy, which was the most important spiritual center of the West at this time, also took part in this theological conflict at full stretch. In this study, I attempt to review the acts of the Roman Papacy from the papacy of Honorius to the Council of Constantinople III in 680/681. As we can see from the sources, the papacy itself had a great role in the 7th century. Pope Honorius I (625–638) tried to cooperate with the court of Emperor Heraclius and the patriarch of Constantinople, Sergius, in favor of ecclesiastical unity. Honorius was anathematized by the Council of Constantinople III because of his first letter to Patriarch Sergius and his phrasing, „*we confess one will of the Lord Jesus Christ,*” and this issue became so embarrassing to the papacy in the following centuries. Already in the 7th century, some of the popes, for example Pope John IV, tried to explain Honorius’s letter as being loyal to the orthodox faith. After Honorius and his two short-lived successors, we can notice that the attempt at cooperation was overshadowed by the firmness of Pope Theodorus and Pope Martin I. The apex of this resistance to monothelism was the Lateran Synod of 649. The Papacy allied with Eastern monks led by Maximus Confessor, who had an important role in the papal theological opposition. Following the arrest of Pope Martin I and Maximus the Confessor in 653, a new period in the history of the papacy began, which we might call the period of „dogmatic silence.” At the time of Pope Eugene I, there was an expectation of reconciliation between Rome and Constantinople; however, for no known reason, the unity was not restored. On the other hand, Pope Vitalian reconciled with the imperial city and was willing to make a compromise with the Monothelites. Finally, at the time of Emperor Constantine IV and Pope Agatho, monothelism was condemned by the Council of Constantinople III, and the Roman Papacy could declare itself victorious as the champion of the true faith, even if the condemnation of Honorius caused some problems (Pope Leo II attempted in one of his letters to absolve Pope Honorius of heresy). The main tools of the papacy to react to theological debates were writing letters, convoking local synods, cooperating with Eastern monks, and collaborating with the papal apocrisiary of Constantinople.